

ՀԱՅԿԱԿԱՆՔ*

ԺԶ

3. Եւ վերջաւորող բայերը. օրինակներն են՝
 ֆշիլ՝ քշել, ասշիլ՝ տաշել, րանշիլ՝ բաշխել (շրջնալ
 բաշխել), մանշիլ՝ մաշել, ֆանշիլ՝ քա[բ]շել — Բացա-
 ռութիւն է միայն խանշիլ՝ խաքշել և այս թերևս
 զանազանելու համար խանշիլ կերակուրի անունէն:

4. Այս երեք ընդհանուր կանոններէն դուրս
 իլ վերջաւորութիւնն ունին նաեւ հետեւեալ բայերը.
 րեկլ. — Էրիլ՝ ալքել, հմփեքիլ՝ համբերել, կյրիլ՝
 գրել, ֆիւրիլ՝ քերել, պիւրիլ՝ բերել, սիւրիլ՝ սերել,
 փեկլ. — խնփիլ՝ խաբել, սրփիլ՝ սրբել, լիփիլ՝
 լափել, խփիլ՝ եփել:

սեկլ. — կոսիլ՝ կասել, կամնել, ֆսիլ՝ քսել,
 մեկլ. — քրեիլ՝ դնել, լմիլ՝ լինել, անիլ՝ առնել
 (անել, բնել), շիմիլ՝ շինել:

ծեկլ, մեկլ. — խոճիմիլ՝ խանձել, հնձիլ՝ հնձել, լմե-
 ծիլ՝ անեծել, ֆցիլ՝ ձգել:

րեկլ, սեկլ. — կիւսիլ՝ կուտել, պաշիլ՝ պաշտել,
 խեխիլ՝ խեղդել, ֆանցիլ՝ քանդել, կորիլ՝ կաթել
 (կաշկակել), փրիլ՝ բրդել (հաց ելն):

մեկլ. — կոճիմիլ՝ ծեծել (անշուշտ կազմել ձևէն):

լեկլ. — խլիլ՝ լսել:

ծեկլ. — ցեծիլ՝ արծել:

հեկլ. — պիւնիլ՝ բահել:

Այս 4-րդ կանոնին պայմանները սակայն ընդ-
 հանուր չեն. որովհետեւ կան բայեր՝ որ թէև սոյն
 վերջաւորութիւններն ունին, սակայն նոյն փոփո-
 խութիւնը չեն կրած. այսպէս՝ խփիլ՝ խփել, մոս-
 փիլ՝ մրափել, քլարիլ՝ չարչարել, խնսիլ՝ խօսել:

Եւ վերջաւորութիւնը ղիլ ձևին վերածող
 սակաւթիւ բայերը մասնաւոր կանոնի մը հպա-
 տակութիւն չեն ցուցներ. եղած օրինակները հե-
 տեւաններն են. — մրեկնիլ՝ մեկնել (երկարել), մրեռ-
 նիլ՝ մեռանել, մլալիլ՝ մլաւել, մեխլիլ՝ նեխուել,
 մրափիլ՝ մրափել, ֆանիլ՝ քամել:

Այլ վերջաւորութիւնն ստացած են՝ քրեսնալ՝
 տեսնել և զիպալ՝ զխտել:

Իսկ այս ամէնքէն դուրս եղած բոլոր ձևե-
 րուն մէջ դրաբարի ել վերջաւորութիւնը վերա-
 ծուած է ելի. օր. լծիլ՝ լծել, խրալիլ՝ խորովել,
 մմնիլ՝ մտանել, ցղնիլ՝ ցննել, անքիլ՝ ջերմել ևն:

(Կը շարունակուի)

Հրաշխայ Ե. Ամատեան.

Ազուէսագրքի ինչպէս և Վարդանի տ-
 նուամբ յայտնի միւս Առակագրքերի կամ
 նման ժողովածուների մէջ բաւական որոշ
 տեղ են բռնում Հարանց Վարքերից քա-
 ղուածքներ կամ փոխառութիւններ: Տեղ
 տեղ մինչև անգամ աղբիւրի ցուցումն է լի-
 նում առակի կամ պատմութեան սկզբում
 այսպիսի խօսքերով՝ Գրեալ է ի Վարս Հա-
 րանց (Տես Մառի Հետազօտութիւնը § 300):
 Ուրեմն Առակագրքերի բաղմամբ աղբիւր-
 ներից մէկն է և Հարանց Վարքը: Հայեւի Վա-
 րուցը նոյնպէս Հարանց Վարք է կոչում և
 Հին Հարանց Վարքերից տարբերելու հա-
 մար, սովորաբար աւելացնում են նրա վրայ
 ինչպէս տեսանք, Փրանկաց բառը = Հարանց
 Վարք Փրանկաց կամ Հայեի Վարուց Փրան-
 կաց: Հին Հարանց Վարքերից փոխառութիւն-
 ներ կան Առակագրքերի մէջ, ուստի և ան-
 սպասելի չէ, եթէ այդպիսի փոխառութիւն-
 ներ լինին և Փրանկաց Հարանց Վարքից: Եւ
 որովհետեւ վերջինս հայ թարգմանութեան
 ժամանակը մեզ յայտնի է, ուստի և սրանից
 եղած փոխառութիւնները կարող են ծառա-
 յել մեզ իրիւ կռուան այս կամ այն Առակա-
 գրքի խմբագրութեան ժամանակը որոշելու
 համար:

Հին Վարք Հարանցից եղած փոխառու-
 թեան դնում ենք այստեղ միայն երկու օ-
 րինակ, զաղափար տալու համար փոխառու-
 թեան ժամանակ կատարուած լեզուական եւ
 ուղղագրական փոփոխութեանց մասին: Դա-
 րերի ընթացքում այսպիսի նորոգութեան
 շատ կամ սակաւ չափով, ենթարկուել են մեր
 բոլոր բնագրերը:

* Տես. «Արարես» 1899 թ. համար Ժ. և ժԱ. եր. 451.

4 Այս հարկաւ մի քանակի երեւոյթ լի և ձեղի
 և ունեցիլ բոլոր ազգերի մասնագրութեանց մէջ: Որպի-
 սելի ժողովրդական և եղի մի գրութիւն, որպի-
 սելի շատ և ընդօրինակուել, այնպիսի աւելի մեծ են եղի
 այդ լեզուական «նորոգութիւններ»: Տարիներ առաջ այդ
 բնագրական հետազօտութեան համար ամենակարեւոր՝ ե-

ՎԱՐՔ ԼԱՐԱՆՑ

Հատ. Ա. էջ 622

էր միայնակեաց մի որ անկաւ ի շնութիւն
երեք տարի և հայր վանիցն հոգեւոն էր և ոչ
կարէր իմանալ և յաւուր միում իմացաւ
հայրն զչար գործն նորաւ կոչեաց զնա և ա-
սէ. Ասա ինձ որ էր յայսմ գիշերի և ըն-
գէր բարկացուցեր զԱստուած. Եւ անկեալ
առ ոտս նորա և ասէ. Մեղայ առաջի Աստու-
ծոյ և այս ամբ երեք են աղտեղեալ գոր-
ծոցս որով պատրեալ եղէ. Ասէ հայրն. Եւ
զինչ գործ առնէիր դու որ Աստուած յինէն
ծածկէր զչարսն. յորում ըմբռնեալն էիր.
Եւ նա ասէ թէ Իմ սովորութիւն էր որ
յամէն գիշեր որ երթայի ի գործն աղտեղու-
թեան, ես զուի կանոն սաղմոսն և ապաշ-
խարութեան շարականք լալով ասէի ի գնալն
և ընդ ի գալն (այսպէս) և յայսմ գիշերի
ծուլացոյց զիս չար գնն և անյուսացոյց և
անօգուտ ասաց զաղօթմն իմ և բնաւ զԱս-
տուած ոչ յիշեցի և ոչ սաղմոսեցի. Եւ ասէ
հայրն. Օրհնեալ է ողորմութիւնն Աստուծոյ
և քաղցրութիւնն որ ոչ կամի զկորուստ
մարդոյ. Եւ արգ որովհետեւ Աստուած ոչ
յիշէր զայլ գործսն քո զերիցն ամաց, նոյն-
պէս և ես թողում քեզ զայսմ գիշերիս ո-
ղորմութեամբ Աստուծոյ. Եւ նա դարձաւ
Աստուած և եղև այր կատարեալ ապաշխա-
րութեամբ և բարեգործութեամբ.

Սոյն այս պատմութիւնն է և Աղուէսա-
գրքում և միւս Առակագրքերում. Մատի
հրատարակութեան մէջ 38=Աղուէսագիրք,
V, I, C, C²=զանազան 2-եր, որոնց մասին
տես Մատի աշխատութեան Ա. հատ. էջ XIV
— XV.

Խթ. ՄԻԱՅՆԱԿԵԱՅ ՇՈՒՆ ԵՒ ՀՈԳԵՏԵՈ

ՎԱՆԱՀԱՅՐ*

(49V=47 I=48ag=12C=12C²)

Էր միայնակեաց մի ալ և արար շնութիւն
գ. ամ. և հայր վանացն հոգեւոն էր և ոչ
կարեր իմանալ. և յաւուր միում յիմացաւ
հայրն զչար գործն նորաւ կոչեաց զնայ և ա-
սէ. ասայ ինձ, թէ յուր էր յայսմ գիշերի.

և ընդէր բարկացուցեր զաստուած. և անկա-
առ յոտս նորա և ասէ. Մեղայ առաջի աս-
տուծոյ և այս գ. ամ է. որ շնայի. և ասէ
հայրն. զինչ գործ առնէիր որ աստուած յի-
նէն ծածկէր զչարսն քո. և նայ ասէ, թէ իմ
սովորութիւն այն էր, որ յամէն գիշեր եր-
թայի ի շնալ՝ զուի կանոն սաղմոսն և զա-
պաշխարութեան շարականն լալով ասէի և
հառաչանալ ի գնալն. և յայսմ գիշերի
ծուլացուց զիս չար գնն և անյուսացուց
թէ չէ քո աղաւթն ընդունելի և ազուտ.
և ես բնաւ զաստուած ոչ յիշեցի և ոչ սաղ-
մոս ասացի. և ասէ. աւրհնեալ է և աւրհ-
նեալ է ողորմութիւն աստուծոյ և քաղցրու-
թիւն և ոչ կամի զկորուստ մարդոյ. և արգ
որովհետեւ աստուած ոչ յիշէր զշնութիւն
քո. նոյնպէս և ես թողում յայսմ գիշերիս
ողորմութեամբ աստուծոյ. և նա դարձաւ
յաստուած և եղև այր կատարեալ ապաշխա-
րութեամբ և բարեգործութեամբ. (Сборн.
Притчъ Вардана, часть II. 69—70) *

ՎԱՐՔ ԼԱՐԱՆՑ

Հատ. Ա. էջ 622—623

Էր և այլ միայնակեաց մի որ յազգմանէ
նախանձող չարին զլորեալ անկաւ ի մեղս
կացեալ ամս բազումս ի գործ կամաց այնորիկ
որ զշնալն ախորժէ. Եւ սովորութիւն մի ու-
նէր բարի, զի երբ դայր ի նախիր գործոցն
յայնցանէ ի խուցն իւր, նա ձգէր զկնգուզն
իւր և հանգրիճէր և սկսանէր սաղմոսել և
ծուներ զնել ուժգնաբար և լայր հառաչանալ
և ջերմ արտասուք, և հարկանէր զերեսն
և ձողէր զմորուսն և թքանէր ի նա. Եւ ձան-
ձրացաւ սատանայ յաղօթից նորա. գնաց առ
նա ի գիշերի մի և ասէ ցնա. Այ գարշելի
պիղծ, քանի անհամբարեալ զիս և նեղես. զի
գաս առնես զկամս իմ և շնալով զիս ուրախ
առնես, դարձեալ տրտնջես զինէն առ աստուած,
լաս և հառաչես և տրտնջուցանես զիս. Եւ ասէ
միայնակեացն. Ով դու նզովեալ շուն, որ մե-
ղօք ոչ յագիս. այս խուցս դարձնոց է, գաս
դու և ուռամբ հարկանես զզլուխ իմ և յի-
մարեալ գործեմ զմեղս, իսկ յորժամ զարթ-
նում և խելք իմ յիս գայ, ես ուռն մի քեզ
հարկանեմ, զի աստուած իմ ողորմած է և ոչ
թողու զիս ի ձեռս քո. Եւ շնորհօքն
աստուծոյ հալածեցաւ ի նմանէ գնն պոռնկու-
թեան.

* Չանց եկի առնում 2-երի տարեւ ընկերացում-
ներ հշանակել, այդ բանի համար զիմել Մատի հրատա-
րակութեանը:

հետոյն ապացուցանող օրինակներ եկի քեզ մեկ խորե-
նացոյց (Տես Միաբան Խորենացոյ Պատմ. Ուսում. գլ. Ա.):
1. Վարդ Մրցոց Հարանց և խաղափառութիւն
նոյն ըստ կրկին բարգմանութեան նախնեաց Հատ. Ա. և
Բ. Վեհերիկ, 1855:

* Վերանայիլ Մատիկն է:

Ահա նոյն այս պատմութիւնը Առակա-
գրքերում:

ԽԸ. ՄԻԸԵՆԸԿԵԱՅ ՇՈՒՆ ԵՒ ՍԱՂՄՈՍԱՍԸՑ
ԵՒ ՍԸՏԱՆԸՑ *

(48V=46 I=47 ag=28 C=28 C²)

Եւ մինայկեց մի արար շնութիւն յոլով
ժամանակս. և ունէր սոփորութիւն մի բարի.
զի յեր գար ի շնութենէն ի խուցն իւր: և այ
ձգէր զկնկուզն և հանկրիճէր մոխիր ի վերայ
5 զկնկոյն իւր և սկըսանէր սաղմոսել և ծուռգր
ղնելով լար հառաջանալք և ջերմ արտա-
սալք. հարկանէր զերեսն և զկուրծան և ճոխէր
զմորուսն և թքանէր ի նայ. ձանադաւ սատանայ
յաղաւթից նորա. զայ սատանայ ի գիշերի մի և
10 ասէ ցնայ. այ գարշելի պիղծ. քանի անհանգիս-
տես զմեզ և նեղայցնես. զի գաս առնես զկա-
մըս մեր և շնաս և ուրախ առնես զմեզ. և
գարձեալ տրտնջես զինէն. և առ աստուած
լաս և հառաչես և տրր[տ]մեցնես զմեզ. և
15 ասէ միայնայկեացն. ով դու նշովեալ շուն,
որ մեղաւք ոչ յայգիս այս խուցս դարբնոց
է գաս դու և կռանով հարկանես զգլուխ
իմ. և ես յիմարիմ և գործեմ զմեզս. իսկ
յորժամ զարթնում. և խելք իմ գայ. ես
20 մեկ կռան քեզ հարկանեմ. զի աստուած ո-
ղորմած է և ոչ թողու զիս ի ձեռս քո. և
յանժամ շնորհալքն աստուծոյ հալածեցաւ
գնն պողընկութեան: Յուցանէ առակս թէ
կռան գիւին բորբոքումն և զարուծիւն. զի
30 անտես լինելով հնարիք որսա զազգս մարդ-
կան և տա՛ գործիլ զմեզս և այնու անապաշ-
խարհ մարդիկ տանի ի դժոխս և անշէջ հուրն:
Իսկ կռան միակեցին. թէ զեղջ գալով՝ ապա-
շաւեալ լալով և ապաշխարութեամբ և հա-
40 ուշմամբ ջախջախեալ զգլուխն սատանայի զեր-
ծան[ի] ի ձեռաց սատանայի և լինի որդի
արքայութեան և ժառանգ աստուծոյ. (Сборн.
Притчъ Вардана, Часть II, 68—69): **

Այժմս անցնինք Հայելուց կատարուած
փոխառութեանցը:

21 յունիսի 1899:

* Վերնագիրը Մատինն է:

** Զանց եմք առնում 2-երի թարքեր ընթերցում-
ները. այդ բանի համար դիմել Մառի հրատարակութեա-
նը: Վերջին յատկուածք՝ «Յուցանէ առակս, քե կռան
դիւին ելն» ունի միայն I 2-ր:

ԺԷ

Հայելու հէնց առաջին պատմութիւնը
երկու տարրեր խմբագրութեամբ՝ ընդարձակ
և համառօտ՝ մտել է Առակագրքերի մէջ.
Դնենք նախ Հայելու պատմութիւնը և ապա
Առակագրքերինը:

ՀԱՅԵԼԻ ՎԱՐՈՒՑ

Յաղագս ազահուրեան

ՊԼՈՒՆ Ա.

Ա. Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս հրամայէ
ի փրկական սուրբ Աւետարանին. թէ Աւր
գանձք ձեր անս և սիրտք ձեր եղիցին. Որ
իսկապէս այսպէս է. Քանզի ոմն մարդ յոյժ
5 ազա՛հ, արծաթասէր և անյաղ, բաղում ինչս
և մեծութիւնս ստացեալ, ոչ երբէք տայր
ողորմութիւն ինչ աղքատաց և ոչ ի գործս
բարիս բաժանէր. կամ զպակասութիւն կարօ-
տելոց ընդր. Դէպ եղև զի յանկարծամահ մե-
10 աւ. իսկ բարեկամք նորա և ազգականք հրա-
մայեցին զորովայն նորա պատառել. զի տես-
ցնն թէ զի՛նչ իցէ պատճառն այնպէս յան-
կարծակի մահուան նորա: Եւ իբրև զսիրտ
ի նմա ոչ գտին. յոյժ զահի հարան. Այա
15 ամենեքեան գնացին ի սենեակն ուր զգանձն
ունէր. բացին զսպաստ և ահա զսիրտ մար-
դոյ գտին ի ձեռն սատանայի. որ ի կերպ վի-
շապի նստէր ի վերայ նորա. և ի զանազան
մասունս պատառէր զնա. Եւ ասէ ցայնոսիկ
20 որք հայէլն. Այն ոսկի և արծաթ է գին
սրտին. ընդ որ վաճառեաց ինձ բարեկամն
ձեր. իրաւամբք իմ սեպհական է. և զոր ինչ
կամիմ արարից ընդ նմա՝ (ԱԶ. էջ 3ա-բ): *

Ազահութեան այս պատմութիւնն ունի
Բերլինի № 95 Ժողովածուն. զրեթէ բառա-
ցի. որից և ահա Մառի հրատարակածը.

* Միւս 2-երի թարքեր ընթերցումները զանց եմք
առնում: Տես այն այս պատմութիւնը եւ Յայտաւարում
սկսք 28. «Ի միմ ատու յիշատակ և սխանկեացն Աս-
տուծոյ. Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս հրամայէ
ի սուրբ աւետարանին . . . ելն» . . . բառացի առ-
նուած Հայելուց: Յայտաւարմ մագաղաքայ, բողո-
գիւ. անքուական, № 1487/1 (Դրում, ուրեմն, 1660
քուականից յետոյ):

ՃԼԸ. 12 ԲԵՐԼ. 95, էջք 215-216

«Այր ոմն էր յ՛յժ ագահ և արծաթասէր
և անյագ, և ժողովեալ բազում ինչս և ստա-
ցուածս և ոչ երբէք տայր ողորմութիւնն աղ-
քատաց և կարօտելոց, դէպ եղև նմայ յան-
կարծ[ա]կի մեռանիլ, իսկ բարեմկամքն և
ազ[գա]կանք նորա պատառեցին զյորովայն
նորա, զի տեսցեն, թէ զինչ իցէ պատճառն
յանկարծակի մահուան նորա, և տեսին, զի
սիրտն նորա ոչ ունէր ի տեղի իւր, և ապա
զնացին ի սենեակն բացին ըզսընտուկն գան-
ձին և գտին զսիրտն մարդոյն ի մէջ սընտու-
կին ի ձեռն սայտայնայ[ի], որ ի կերպարանս
վիշապի եղեալ նստէր և ի զանազան մասունս
պատառեալ զնայ, և ասէ ցայնոսիկ, որք հա-
յէին, այս ոսկի և արծաթ է կին սըրտին,
որ վայճառեաց ինձ բարեկամն ձեր, իրա-
ւամ[բ]ք իմ սեփական է և զոր ինչ կամիմն,
արարից զնայ» (Сборн. Притчъ Вардана,
Часть II, 337):

Նոյն պատմութիւնն է, առնուած Հա-
յկուց, համառօտ խմբագրութեամբ, Աղուէ-
սագրքի և երկու ուրիշ ժողովածուների մէջ:

ՃԼԸ. ՈՒՐ ԳԱՆԶԲ, ԱՆԴ ՍՒՐՏԲ *

(12 ag = 7E = 9 F)

«Ի բան աւետարանին, որ ասէ, ուր գանձք
ձեր են, անդ և սիրտք ձեր եղիցին, Մեռաւ
ոմն իշխան, որ ունէր բազում գանձս ոսկւոյ
և արծաթոյ և յականց, և ոչ ասաց խոստո-
վանհօրն, և ի լուանալն գտին բալանի մի
յանթատակն և տարան առ վարդապետն, և
բացեալ զանգուկն՝ տեսին, զի սիրտ արիւնա-
թաթախ կայր ի վերայ ընչիցն, զի ծշմար-
տեալ է» (Сборн. Пр. Вард. Ч. II, 213):

Եթէ, ինչպէս մենք կարծում ենք, այս
մէջ բերուած փոխառութեանց երկու օրի-
նակներն անպայման ծագում են Հայկուց,
այն ժամանակ ինքնըստինքեան հեռեւում է,
որ թէ Բերլինի № 95 2-ը, որի թուական
ունենալն ու չունենալը մեզ յայտնի չէ, **
թէ Աղուէսագիրքը, որն առաջին անգամ
հրատարակուած է 1668 թուին, թէ E 2-ը,
որ մի մասն է (էջ 90ա-95բ) Մառի գործա-

* Վերագիրք Մառի դրածն է.

** Էջմիածնի, ինչպէս նաեւ ձեւագրանի մասեւա-
դարանները չունին պ Ն. Բարսեղեանցի կազմած Բերլինի
Մանն. հայ 2-երի ցուցակը:

ծած մի ուրիշ՝ A՝ 2-ի և թէ F անթուա-
կան 2-ը՝ ժամանակով աւելի ուշ են քան
1660 թուականը, որ է Հայկուց թարգմա-
նութեան տարին: Որովհետեւ այդ բոլոր 2-երը
Հայկուց մէջ բերուած հատուածը՝ այս կամ
այն խմբագրութեամբ՝ ունին իրենց մէջ, Հա-
յկուց Ագահի այդ Պատմութիւնն ունի և
արար Աղուէսագիրքը, ինչպէս պէտք էր են-
թադրել, քանի որ արարներէն հայ Աղուէ-
սագրքի թարգմանութիւնն է, ինչպէս որ այդ
գրապէս ապացուցել է Մառը ուստի և ա-
րարներէն Աղուէսագրքի թարգմանութիւնն էլ
չէ կարող 1660 թուից առաջ լինել, Նոյնը
պէտք է ասել և Աղուէսագրքի վրացերէն
թարգմանութեան համար:

Մեր այս եզրակացութիւններին հիմ-
նապէս հակասող միակ փաստն է այն, որ
Մառի գործ ածած A+E 2-ը, որ մեր էջ-
միածնի Մատենադարանի № 2189₅ն է
(=Մայր կամ կարենեան Յուցակի № 2146₅)
ըստ Մառի նկարագրութեան և ցուցման
զրուած է Հայոց Ռիզ=1617 փրկչական
թուին, ուրեմն և չէ կարող 1660-ին թարգ-
մանուած Հայկուց փոխառութիւն ունենալ
(Տէս Сборникъ էլն. Մասն Ա, էջ 160 § 150
և ծանօթութիւն 1, որտեղ Մառը տալիս է
2-ի նկարագրութիւնը, ի միջի այլոց ասելով՝
перепечатчикъ (?) Григорій..Время Р.и.З. т. е.
1617 г. по Р. Хр.): Մեր եզրակացու-
թեան դէմ յարուցուած այսպիսի մի դժուա-
րութիւն հերքելու համար հարկ եղաւ նո-
րից զննել № 2189₅ 2-ը 2-ի առաջին մասը
1ա 70ա գրուած է մի այնպիսի գրչու-
թեամբ, որն իսկապէս աւելի ծիշդ կլինէր
անուանել բոլորգիր քան նօտր, թէ և թէ
Մայր Յուցակը և թէ Մառը անուանում
են նօտրագիր, Այդ անցման բոլորգիր է,
2-ի յիշատակարանը գտնուում է ծիշդ այդ
70ա էջի ստորոտում միեւնոյն անցման
բոլորգրով. «Զ9-ի գոր մեղաւոր զրիչս յիշեա
լ տէր ով եղբայր, և որ զիս յիշէ առ աս-
տուած, յիշեցեալ լինի ի միւսանդամ գա-
լուստն Զրիստոսի ամէն, թվ. Ռիզ, մարտի
ԺԱ. էջ 70բ գատարկ է:

2-ի երկրորդ մասը, էջ 71ա-95բ, բուն

սովորական նօտագիր է, յամենայն դէպս ոչ Գիրգորի կամ Գրիգորի գրչից, այլ բոլորովին տարբեր գրչութիւն, աւելի մութ թըղթի վրայ Զ-ի այս երկրորդ մասը վերջից թերատ լինելով չունի որ և է յիշատակարան, ուրեմն և անթուական է*։ Զ-ի այս անթուական մասումն է «Գիրք Առակաց» էջ 71ա—89բ, որն և Մառք նշանակում է Ա տառով և Առակաւոր բանք պիտանիք են, էջ 90ա-95բ, որ Մառք նշանակում է Ե տառով, Եւ որովհետեւ Զ-ի թէ Ա և թէ Ե մասերը բոլորովին նոյն նօտագիր գրչութեամբ են, մի ձեռքից գրուած, մի և նոյն թղթի վրայ, անթուական և որովհետեւ Ե-ի մէջ գտնուած է Հայելուց փոխառութիւն, ուստի և՛ թէ Ա-ն և թէ Ե-ն գրուած պէտք է լինին 1660 թուից յետոյ։

Այսպիսով ուրեմն Հայելի Վարուցը տալիս է մեզ մի սահմանորոշ թուական ոչ միայն Աղուէսագրքի, նրա արարերէն և վրացի թարգմանութեանց, այլ և Մառի Ա, Ե, Բ և ԲԵՐՈՒՆԻ № 95 Զ-երի համար, որոնք իրենց այժմեան կազմութեամբ, առակների այժմեան թուով և փիճակով չեն կարող 1660 թուից առաջ լինել, թէ և իրենց բովանդակութեան մեծ մասովը լինին ինչպէս և են իսկապէս, այդ թուից շատ կանուխ։

Նկատելու է նաև, որ Հայելու թարգմանութիւնից հազիւ 8 տարի անցած, արդէն Աղուէսագրքում (1668) փոխառութիւն ենք գտնում Հայելուց։ Այսպիսի արագ ազդեցութիւնը հեշտութեամբ բացատրում է Հոյեղու կարճաժամ պատմութեանց առականման, խրատական և հետաքրքրաշարժ նիւթի յարմարութեամբ Առակագրքերի համար Տեսանք արդէն, որ Դաւրիժեցին 1662-ին յիշելով Հայելին, կոչում է նրան «բանք առակաւոր, որ զվարուց և զկենցաղաւարութենէ մարդկան պատմէ, իրր թէ օրինակ ամենայն մարդկան . . . և յոյժ համեղ և ախորժ են բանք այս Գրոյս»։ Հասկանալի է ուրեմն, որ Առաքելի ժամանակակիցները, որ նրա ծա-

շակն ունէին, պիտի շտապէին այդ «համեղ և ախորժ» պատմութիւններն իրենց Ժողովածուների մէջ մտցնել, ի վերջոյ անհրաժեշտ է աւելացնել և այն, որ Մառք խօսելով Արեւմտեան-Յւրոպական ազդեցութեան մասին Առակագրքերի վրայ, և մատնանիշ լինելով խրատական «և հետաքրքրաշարժ» պատմութեանց Ժողովածուների, մանաւանդ թարգմանականների ուսումնասիրութեան անհրաժեշտութեան վրայ, անցողակի յիշում է ի միջի այլոց նաև՝ Ստեփանոսի (Լեհացու) թարգմանած քանք առակաւորը, այսինքն է Հայելի Վարուցը, առնելով Առաքել Դաւրիժեցուց (Сборник Ч. I. § 267)։

Գալուստ Տէր Մկրտչեան

22 Յունիսի 1899.

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԳԱԿԱՆ ԱՌԱՍՊԵԼՆԵՐԸ

Մ. ԽՈՐԵՆԱՅՈՒ

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

(ՔՐԵՆԱԴԱՏՈՒԹԻՒՆ ԵՎ ՈՒՍՈՒԱԾՔ)

(Նարունակութիւն)*

Ե.

ՀԱՅԿԻ ԱՌԱՍՊԵԼԸ

Հայկի առասպելն էութեամբ վիպական է։ Այս առասպելը, ինչպէս բերած օրինակներից երևում է, իւր էական գծերով մի այնպիսի պատմութիւն է, որ շատ տարածուած է։ Մենք բերեցինք իրիւ օրինակ Դաւթի և հսկայ Գողիթի կոիւր, որին նման է Սմբատի ու Հեփթաղի կոիւր, իսկ այս երկսին նման է, մոտամբ միայն, Տրդատի ու Դիւթաց իշխանի կոիւր։ Հայկի ու Բէլի կոիւն՝ ասոնց նման լինելով հանդերձ՝ աւելի նման է հսկայ Սամի և Զէրքույի կոուին։ Մենք օրինակները, որոնց նմանները յետոյ էլ կրթանենք, կարող էինք բազմապատկել, Բայց բերածնե-

* Աւելի միջոյ լինելու համար պէ՛տ է տակ, որ էջ 89^բ կայ մի սոյ՝ «Ո՞վ բերեցոյ՞ յիշեցի՞ զանիմաս» յիշատակարանի սկսումով, որ ևւ այդպէս մնում է քերի։

* Տես. «Արարես» 1899 թ. համար ԺԲ. եր. 529.